

BİREY ve BİREYLEŞME: PSİKOLOJİK BİR ANALİZ

*Erdoğan ÇALAK**

GİRİŞ

Birey ve bireyleşme terimi, günümüzün Türkiye'sinin anlam dünyasında ve günümüzün Türkçesinde, çoğu zaman bir insanı olumlamak veya insandaki olumlu bir gelişimi ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Birey terimi bu anlamda kullanıldığında çoğu zaman kendini bulmuş, kendi gibi olan, kendi doğrularına göre yaşayabilen, özgürleşmiş birini tanımlamaktadır. Birey terimi, daha nadir olarak da bencil, kimseyle yardımlaşmayan ve dayanışmayan, kendinden başkasını düşünmeyen, yardım etmeyi reddeden, kimseye hayrı olmayan birisini anlatmak için olumsuz bir anlam yüküyle kullanılmaktadır.

Gerçekten birey, kendi kendisinin sorumlusu olmayı, başına gelenlerin nedenlerini kendisinde aramayı, kendi gücüne dayanarak yaşamayı, varlığını kendini geliştirerek ve yeterliliğini arttırarak sürdürmeyi seçmiş kişidir. Hayatındaki en önemli ideallerin başında kimseye muhtaç olmamak gelir. Birey, muhtaçlığın özgürlüğü yok ettiğinin farkındadır. Başka bir insana bağımlılık, bireyleşme idealinin gerçekleştirilememesi anlamına gelir ve kişinin kurtulması gereken bir durumdur. Bağımlılık ve muhtaçlık, kendi doğrularına göre olamama, otonom bir birim haline gelememe, özgürleşememe anlamına gelecektir.

* Psikiyatrist

İnsan, diğer bütün canlılardan çok daha uzun süre ebeveynlerine bağımlı olan bir varlık olarak ancak kendi ayakları üzerinde duracak hale gelebildiğinde bireyleşebilir. Her insan, içinde otonom olma, muhtaçlıktan kurtulma, özgür olma ihtiyaçları taşımasına rağmen erişkinlik çağına geldiğinde mutlaka birey olma aşamasına gelmez ve birey olmaya kalkışmaz. Bazı toplumların yaşam koşulları veya kültürel özellikleri bireyleşmeyi imkânsız hale getirebilir. Genel olarak dayanışma gereksinimi çok yüksek olan ekonomik ve tarihsel koşullarda bireyleşme engellenir; itaat etmeye, biat etmeye uygun insan yetiştirilir.

Bir insanın duygu dünyasında oluşan birçok duygu, bireyleşme arzularını beslerken birçok başka duygu insanı içinde bulunduğu sisteme uyum sağlamaya ve kendisinden beklenenleri yapmaya, kendisinden beklendiği gibi olmaya, yani bireyleşmeden vazgeçmeye doğru iter. Bireyleşme hayatla başa çıkma yeterliliğine sahip olmayı ve bunun sonucunda oluşan ayrılma kapasitesine sahip olmayı gerektirir. Bu özellikler oluşmadıysa yalnız kalma ve kaybolma korkuları ağır basar ve kişi başkalarının kendisini benimsemesine duyduğu ihtiyaç nedeniyle kendisi olma cesareti gösteremez, kendisinden beklenenleri yapmaya çalışır yani bireyleşemez.

Ayrıca içinde yaşanılan dünya fazlasıyla destekleyici, sahip çıkıcı, kabul edici, dayanışmacı olduğunda üyelerini büyümeye, kendilerini geliştirmeye zorlamaz. Böyle bir sistem, üyelerinden belli bir işlevi yerine getirmelerini bekler; onların ruh halleriyle ilgilenmez. Bu niteliklerdeki toplumlar, hem çocuklarının dış dünyaya yönelmesini sağlayacak güçte çocuk yetiştirmezler hem de çocuklarını kendilerinde tutma eğilimleri gösterirler. Bu koşullarda yetişen kuşaklar, çoğu zaman, içinde büyüdükleri toplumsal bütünlüğün parçası kalma tercihinde bulunurlar. Klan ve aşiret geçmişinden tam kopmamış birçok geri kalmış ülke kültüründe bu dayanışmacı nitelikler ağırlık kazanır, insanlar çocuksudur ama sistem tek tek insanların hayatını kolaylaştıracak biçimde oluşmuştur, dolayısıyla toplumun fertleri arasında bireyselleşme arzuları oluşmaz.

Açlık, ağır fakirlik, dış dünyadan gelen şiddete maruz kalma tehlikesi gibi yaşam koşulları tek tek insanların hayatta kalabilmesini imkânsız hale getirebilir. Bu şartlarda doğal olarak insanlar ancak güçlü bir dayanışmanın hüküm sürdüğü bir bütünlük içerisinde kaldıklarında hayatta kalabilirler. Kişinin içinde yaşadığı toplumla uyumunun hayatta kalmanın en büyük garantisi olduğu bu koşullar, bireyselleşmeyi engeller. Bu yaşam koşullarının çok ağır olması durumunun insanlık tarihinin büyük bir kıs-

mını kapsadığını biliyoruz. Bu yüzden geçmişin koşullarında bireyleşebilmek çok az insana nasip olmuştur. Bireyleşmenin yaygınlaşması, toplumların zihniyetinin değişmesine yol açan birçok başka nedenin yanında, bir yandan da bilim ve teknolojinin gelişmesi ve yaşam şartlarının düzelmesiyle ilgilidir. Bu yüzden bireyleşmenin yaygın olarak modern çağlara ait bir insan özelliği olduğunu söylemek gerekir.

Ayrıca sadece büyük toplumun değil insanın içinde büyüdüğü daha küçük toplumun yani aile sisteminin özellikleri, aile içinde çocuktan beklenenler ve çocuğun aile sistemi içinde üstlendiği rol, çocuğun kişilik gücü onun bireyleşmeyi seçebilmesinin ve sürdürebilmesinin belirleyicileri olacaktır. Genel olarak, yaşlılarla birlikte büyük aile içerisinde büyüyen çocuklar, daha itaatkâr yetiştirilirler; çocukların kendileri olmaları istenmez. Onlardan beklenen işlevi yerine getirmeleri, uslu olmaları, sorun yaratmamaları, büyükleri memnun etmeleri beklenir. Anne baba ve çocuklardan oluşan küçük aileler, çocuklarının çocuk olmalarına, doğal olmalarına, içlerinden geleni yapmalarına daha çok izin verirler. Bu ortam, gerek anne babanın birbirine gerek çocuklara daha fazla sevgi taşıdığı ve çocuğa kendisi olma hakkı tanıdığı için çocuğun bireyleşebilmesini kolaylaştırır. Bireyleşmenin önünün açıldığı ailelerde anne babanın amacı çocuklarını hayata hazırlamaktır; çocuklarının yeterliliğini arttırmaya, onların iyi bir eğitim almasını sağlamaya yatırımları yüksektir. Bireyleşmenin önünün kapatıldığı sistemlerde ise çocuğun aileye hizmet etmesi ve aileyi memnun etmesi bekleniyordur.

Genel olarak bireyleşmenin özendirildiği toplumlar, dayanışmacı toplumlara göre, daha yaratıcı, daha özgün ve farklı olma cesareti gösterebilen insanlar yetiştirir. Bu toplumların yetiştirdiği insanların ruhsal malzemesi ve kişilik özellikleri, üretkenlik, yaratıcılık ve cesaretin artmasını sağlar. Bu özellikler, bu toplumların bilimin, teknolojinin ve sanatın gelişimine katkıları artırır. Bireyleşmeyi özendiren toplumların kendi insanlarına verdikleri değer, diğer toplumlardan daha fazladır; hukuk sistemi devleti değil bireyi koruyacak şekilde oluşur. Zaten bireyler de haklarını korumayı öğrenerek ve haklarına duyarlı olarak yetiştirilirler. Bireyleşmiş insanlardan oluşan toplumlara uygun yönetim biçimi demokrasidir. Zaten demokrasi ile yönetilen toplumlarda da toplumsal ideal kendine özgü, yaratıcı, katılımcı, başkalarına saygılı, özgür ruhlu bireyleşmiş insan yetiştirmektir. Demokratik toplumların geleceği bu idealin oluşturulabilmesine bağlıdır.

Otoriter toplumlar ise bireyleşmiş insanı kendisi için bir tehdit olarak algılar; otorite için birey post modern bir saçmalaktır ve sistemin kalıplarını bozduğu için son derece tehlikelidir, başı bir an önce ezilmelidir. Otoriter toplumlar, içine sinmeyene itiraz eden, korkusuz insanları sevmez, onları yok etmeye çalışır. Onları anarşist, terörist, bozguncu gibi terimlerle tanımlayarak ötekileştirmeye ve marjinalize etmeye çalışır. Otoriter toplumun ideali, iktidar sahiplerinin doğrularını tartışmayan, dünyaya onların gözünden bakan, onların sevdiklerini seven, onların gösterdiklerine düşman olan itaatkâr insan yaratmaktır. Otoriter toplumlarda birey olmanın bedeli, hele toplumu yöneten hâkim ideoloji kişi tarafından benimsenmiyorsa, çok yüksektir. Otoriter toplumlar insanların korkutarak, onları çocuklaştırarak varlıklarını sürdürürler. Bu yüzden otoriter toplumların insan malzemesi bir süre sonra kalitesini kaybeder; toplum uzun vadede başındaki çobandan korkan bir sürüye dönüşür, yaratıcılığını ve dinamizmini yitirir. Otoriter toplumlarda insanların ve daha sonra da toplumun karakterinde bozulma olur. İkiyüzlülük, sahtelik, sinsilik, güce tapınma, güçlüye yaranma arzusu, çıkarıcılık, zayıf olanları ezme eğilimi, açık ve örtülü şiddetin artması toplumda yaygınlaşır. Sevgi, merhamet, şefkat, vicdan, ahlak geriler.

BİREYLEŞMENİN İNSAN RUHUNDAKİ DİNAMİKLERİ

İnsanın ruhsal gelişmesi iki temel eksen üzerinde gerçekleşir. Bu iki eksen birbiriyle etkileşim içerisindedir ve birindeki gelişme diğerine de yansır ve birindeki aksama diğerinin de aksamasına yol açar. Bu iki eksenden ilki “**sevgi nesneleriyle ilişki ekseni**” (anne- bebek ilişkisiyle başlar, anne-çocuk, baba-çocuk olarak sürer) diğeryse “**kendilik oluşumu ekseni**” dir. Bireyleşme sürecinin kesintisiz sürmesi, her iki eksenin de büyük sorunlar taşımaması halinde mümkündür. Aksi takdirde bireyleşememiş, çocuksu, kendini bulamamış, kendinden beklenenleri yaparak yaşamaya çalışan bir insan oluşacaktır.

Sevgi ilişkisi ekseni

Bebeklik dönemi bir insanın ruhsal malzemesinin ve temelinin oluştuğu son derece önemli bir dönemdir. Bebeğin sağlıklı bir insan olmasının sağlanması açısından en önemli husus, bebeğe onu doğuran annenin bakmasıdır. Bebeklik dönemi bir yaş civarında bebeğin yürümeye başlaması ile biter. Yürümeye başlayan bir yaşındaki çocuk, kendisinin annesine ihti-

yacı olmadığına, her istediğini yapabileceğine ve kendisine bir şey olmayacağına inanıyordur. Bu unsurlardan oluşan fanteziye 'omnipotan fantezi' denir.

Bebekliğinin dokuzuncu ayından itibaren annesinin kendisinden ayrı bir varlık olduğunu anlamıştır ve onun gibi olmayı gerçekleştirmek istemektedir; onun gibi konuşabilmek, onun gibi hareket edebilmek ve ona ihtiyaç duymamak arzusuyla kavrulmaktadır. Bebek, annesinin ayrı bir varlık olduğunu anladığında aralarındaki yeterlilik farkı bebekte ağır ve yakıcı bir haset duygunun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Haset duygusunun açığa çıkması bebeğin kendisini bir hiç olarak hissetmesine ve büyük bir gerginliğe yol açar. Bu duygunun ortaya çıkmasına sebep olana (anneye) karşı da onu yok etmek isteyen büyük bir öfke hissedilir. Ama bebeğin yok etmek istediği anne, bebeğin kendisinin hayatta kalabilmesini sağlayan, onu rahatlatan, onun gerginlikten ve öfkeden kurtulmasını da sağlayan varlıktır. Böylece dokuz aylık bebek, hasediyle annesini yok etmek isterken bir yandan da ona o kadar ihtiyacı vardır ki onu yok etmek istediği için kendisini günahkâr olarak nitelemektedir. Bu durumda anneden uzaklaşabilmek veya anneye benzemek haset duygusunun hafiflemesini sağlar.

Böylece bebek, dokuzuncu aydan itibaren bir varlığa aşırı ihtiyaç duymanın ve ona muhtaç olduğu için ondan uzaklaşmamanın yarattığı çaresizliği ilk defa deneyimlemiş olur. Bebeğin annesi gibi olup ona ihtiyaç duymaktan kurtulmak istemesi ilk otonom olma denemesidir.

Yürümeye başlama ile 12 inci ay civarında başlayan dönemde bebek annesine duyduğu ihtiyacı inkâr eder ve kendi yeterliliğini abartır. Kendisini "omnipotan" zanneder (kadir-i mutlak olma). "Omnipotan" her istediğini yapabileceğine, hiç kimseye ihtiyacı olmadığına ve kendisine hiçbir şey olmayacağına inanma fantezisine verilen isimdir. 12 inci ayla 18 arasındaki dönemde bebek bu omnipotan fanteziyi gerçekleştirmeye, annesine ihtiyaç duymamaya, ondan bağımsız olmaya çalışır. Bu arada yüzlerce defa düşer, yüzlerce defa elini, ayağını sıkıştırır, kafasını oraya buraya çarpar. 6 ayın sonunda çocuk, hayatın çok tehlikeli ve acımasız olduğunu kabul eder ve annesinin kendisini korumasını ve tekrar himayesine almasını temin etmek üzere annesine yapışır. Çocuk bu altı aylık sürede korunmaya, kollanmaya, beslenmeye, bakılmaya ihtiyacı olduğunu kabullenmiştir.

Çocuk, bu 6 aylık dönemde haddini öğrenmek, dış gerçeklik karşısında tek başına kaldığında korunmasızlığını, acizliğini görmek adına büyük bir adım atmış olur. Çocuğun maruz kaldığı zorlanma, annesine tekrar büyük bir ihtiyaç duymasına, annesini gözünde büyütmesine ve onu omnipotan olarak algılamasına yol açar. Annesi ile ilgili tanımı, “Annem her istediğini yapabilir, anneme hiçbir şey olmaz, annem beni korudukça bana da bir şey olmaz”, halini alır. Bu kabul, arkasından, çocuğun yeterliliğini artırırsa annesi gibi olacağını ve tehlikelerden korunmanın yolunun ustalaşmak olduğunu düşünmesini sağlar.

Böylece 18 inci ayına gelen çocuk, birçok gerçeklik kavrayışını edinmiş olur: “Hayat tehlikelerle doludur, kendisi bu tehlikelerle baş edememektedir, bu yüzden annesinin sevgisini kaybetmemelidir, annesi gibi olabilmek için kendisini geliştirmesi ve birçok şeyi ondan öğrenmesi gerekir.” Bir çocuk 18nci ayında bu kavrayışları oluşturduysa bireyleşme arzusu içinde oluşmaya başlayacaktır. Muhtaç olmaktan, bağımlı olmaktan kurtulmanın yolunun kendisini geliştirmek olduğunu fark etmiştir. Omnipotan olduğu fantezi dünyasından koparak kendini geliştirme yolunda yürüyebilen çocuk, çocukluğu boyunca kendini geliştirmeye çalışır. Oynadığı oyunlar bile gelecekte üstleneceği rollere hazırlanma amaçlıdır. Sağlıklı yaşanan bir çocukluk sonrasında, ergenlik çağında kişi aileden uzaklaşabilecek, arkadaşlarından kendisine bir dünya kurabilecek ve gelecekte ona zarar veren ortamlardan ayrılabilme kapasitesi oluşturacak ve karşı cinse yönelebilecektir.

Sevgi ilişkileri ekseninde çocuk daha sonraki hayat dönemlerinde babasına yönelecek ve bu sefer babasını omnipotanlaştırarak (benim babam en güçlüdür) onunla da kendisini hayata hazırlayan bir deneyimin yaşayacaktır. Baba, erkek çocuk için ona doğruları öğreten ve uygulatan, oluşturabildiklerini yaşayacağını anlamasını sağlayan, yeterliliğini arttırabilmesi için örnek olan ve yardım eden bir ustadır. Kız çocuk için ise karşı cinsle ilk teması oluşturan bir sevgi nesnesidir. Bir sevgi nesnesi olarak babanın sevebileceği birisi olmak, kız çocuğunun kendi cinsiyetini benimsemesinde, kişiliğinin şekillenmesinde önemli bir rol oynar.

İnsan ruhu, sağlıklı bir biçimde gelişecekse, yürümeye başladığında hissettiği omnipotansı, annesine aktaracak ve ona bir süreliğine bağımlı olmaya razı olacaktır. Daha sonra anneye aktarılmış omnipotans, babaya aktarılabilirse çocukların gelişimi hızlanarak sürecektir. Çocuk, kendisini omnipotan zannederken hissettiği coşkuyu, özgürlük duygusunu,

içinden gelenleri yapabilmesini hiçbir zaman unutmayacaktır. Normal gelişmede kaybedilen omnipotan fantezilerinin yerine, özgür olma, yeterli ve güçlü olma, kimseye boyun eğmeme idealleri konur. Bu idealleri kaybetmemek, bireyleşmenin sürdürülmesinin motorunu oluşturur. İnsanın bebeklik ve çocukluk çağı boyunca oluşan dünyası bu idealleri taşır. Kişinin içinde yaşadığı toplumun zihniyet dünyası bu idealleri besler veya nankörlük, başına buyrukluğ olarak tanımlayarak engellemeye çalışır.

Kendilik oluşumu eksen

İnsan yavrusu, başka hiçbir canlının maruz kalmadığı bir travmayla, “hiç olma” deneyimiyle bu dünyaya gelir. Bebek, doğumla beraber anne karnındaki “Bölünmez Bütünlüğün Parçası” olma halinden bir hiç olmaya kayar. Bu yüzden insan yavrusu yeniden **olmayı, var olmayı** gerçekleştirmek zorunda kalır. “**Kendilik**” dediğimiz ruhsal oluşum, hiç olmanın ardından yeniden olmanın adıdır.

Bebek başlangıçta bir kendiliğe sahip değildir; o anne karnındaki hale kaydığında kendisini her şey olmuş gibi algılamakla, öfkesi arttığında ise doğumdaki hiç olma arasında gidip geliyordur. Başka bir deyişle öfkesi artınca, içindeki gerginlik büyüdükçe “hiç oluyor”, huzurlu olduğunda yeniden “her şey” oluyordur. Bebek büyüdükçe bir bedeni olduğunu, ihtiyaçları olduğunu, iyi halleri ve kötü halleri olduğunu, bir dışı ve içi olduğunu anlamaya başlar. Dokuzuncu ayda annesinin kendisinden ayrı bir varlık olduğunu anladığında “ben” ve “ben olmayan” kavramları gelişmeye başlar.

Çocuk, “ben” kavramını kullanmaya başladığında taslak kendilik oluşmuştur. Kendilik, aslında insanın bedenine, ihtiyaçlarına, algılama sistemine, duygu dünyasına ve hissettiklerine, sahip olduklarına yaptığı bütün ruhsal yatırımları içerir. İnsan bütün bu kendilik unsurlarına yaptığı ruhsal yatırım ile bu dünyada var olmayı, bu dünyaya ait olmayı ve varlığını sürdürmeyi becerir. İnsanın kendiliğine ruhsal yatırımı yeterli değilse kendi gördüklerine, kendi hissettiklerine inanamaz ve güvenemez; dünya içinde önüne gelenin kullandığı bir eşya gibi olur. Bu durum aslında bir “hiç olma” halidir; hastalıktır.

Çocuğun sağlıklı bir kendilik oluşturabilmesi için ona değer veren, onun ihtiyaçlarına duyarlı, onun beden bütünlüğünü korumasına yardımcı olan (onu düşme yanma gibi fiziksel zararlardan koruyan), onun algı sistemine güvenen, onun kendisinden ayrı bir varlık olarak algılayan

ona önemli miktarda ruhsal yatırım yapan bir anneye ihtiyacı vardır. Annenin bu işlevine “**aynalama**” denir. Çocuk, annesini bir ayna olarak kullanarak annesinin kendisine yapabildiklerini kendisine yapmayı öğrenir. Anne bebeğine büyük bir ruhsal yatırım yaptıysa bebekte bu durumda sağlıklı bir kendilik oluşur.

Sağlıklı bir kendilik oluşumu, çocuğun kendisini değerli hissetmesini sağlar, dünyada bir başkasına benzemeyen, benzersiz, biricik bir varlık olduğu algısını yaratır. Bu durumda çocuk, kendisini değerli hissedebilmek için çok mükemmel ve harika birisi olmaya çalışmaz, kendisini kimseden üstün görmez, insanlarla kendisini kıyaslamaya gereksinmez.

Sağlıklı bir kendilik oluşumu, kendi gibi olmayı, hakiki olmayı, nasılsa öyle görünmeyi, abartmamayı, yapaylaşmamayı, kimseyi kandırmamayı, dürüst olmayı bir ihtiyaç haline getirir. Anneleri tarafından gerçekten sevilmiş, onlarla bir ilişki yaşayabilmiş insanlardaki hakikilik duygusu çok önemlidir; hakikiliğin bozulmasına izin vermezler. Her türlü yapaylık ve abartı onları rahatsız eder. Sağlıklı bir kendilik duygusuna sahip olan bir insan özellikle hakikilik ölçülerini bozduğunda rahatsız olur, pişmanlık duyar, bu ölçülerin bozulmasının kalitede büyük bir eksilme oluşturduğunu fark eder. Böylece temelde hakikiliğini kaybetmeme ihtiyacının yatığı kendi gibi olmak, kendi doğrularına uygun olmak, kendi içinden geldiği gibi yaşamak gibi ancak yüksek bir bireyleşme ile erişilebilecek değerler birer ruhsal hedef haline gelir.

Sevgi ilişkileri ekseninde insanın karşısındaki insanı olduğu gibi, onu kendisine ait kılmadan, onu bir parçası haline getirmeden, onun iyiliğini ve gelişmesini isteyerek sevebilmesi aşamasına gelmesi ve yukarıdaki ölçütleri (hakikilik, dürüstlük, hakikat sevgisi) karşılayan sağlıklı bir kendilik oluşumu çakışır ve birbirini besler. Zaten bir insan kendisini sevmeden başkalarını sevemez, başkalarına duyduğu sevgi, kendisine duyduğu sevgiyi besler. Aynı şekilde başkalarına karşı gaddar olmak, insanı kendisine karşı da çok acımasız yapar. İlahi adalet “ne yapıyorsan kendine yaparsın” der.

Sevgi ilişkileri ekseninin ve kendilik oluşumu ekseninin ele alınması hakikat sevgisi, hakikilik, dürüstlük gibi sevgi duygusunun nihai ürünleri olan duyguların bireyleşmeyi kişinin gündemine oturttuğunu ve kendini gerçekleştirebilmenin tek yolu haline getirdiğini söyleyebiliriz.

YALANCI BİREYLEŞME

Bireyselleşme, kişinin kendisinin diğer varlıklardan ayrı bir varlık olduğunu ve temel olarak ne oluşturabiliyorsa, hak ettiği neyse onunla yaşayacağına, mutlu ya da mutsuz olmasının tamamen kendi sorumluluğunda olduğunu kabulünü içerir. Başkalarından alınanlarla veya hak ettiğinden fazlasıyla yaşamak insanı ya bağımlı ya çıkarıcı yapar. Birey haline gelmiş kişi, kişisel mutluluğun parayla, şarla, şöhretle oluşamayacağını tam anlamıyla kavramıştır ve hayatı vicdanla, ahlakla, doğrulukla ve sevgiyle yaşamaya çalışır.

Yalancı bireyselleşmede ise esas amaç başkalarından üstün olabilmektir. Birey giderek sürüden koparken yalancı bireyleşme kişiyi sürünün önde gideninden olmaya zorlar. Bu durumda kişi kendi çıkarını en iyi gözetmeyi hedeflemektedir. Kendisi ile başkaları arasında çektiği sınır başkalarını **ötekileştirecek** ölçülerdedir. Onlar öteki oldukları için kandırılabilirler, onlara yalan söylenebilir, onlara ne kadar az verip onlardan ne kadar çok alınıyorsa o kadar doğru yapıyordur. Onlara ilişkin bir vicdani muhasebe, ahlaki bir tutum gereksizdir. Bunlar ancak bizden olanlarla ilişkilerimizde gereklidir.

Gerçek bireyselleşmede kişiyi yöneten duygu sevgi iken yalancı bireyselleşme de kişiyi yöneten duygu haset ve hasetin türevleridir. Rekabet, yenme ve zarar verme arzusu, herkesten üstün olma arzuları hasetten türer. Haset duygusu denetim altına alınamadığında sevgi kapasitesinin azalmasına yol açar. Yalancı bireyselleşmenin sonuçları kişinin herkesten üstün olma arzusunun onu bencilleştirmesi, amaçlarına uyan yalancılığı ve insan kandırmayı doğal bulmaya başlamasıdır. Bu yüzünü toplum içerisinde belli etmemek zorunda olması giderek kişiyi yapay ve sahte hale getirir. Bütün bu tutumlar kişiyi acımasız ve umursamaz olmaya zorlar ve giderek önce kendisine daha sonra içinde bulunduğu topluma yabancılaştırır. Kişi kendisine de başarılı olmaya, her zaman yüksek bir performans göstermeye mecbur olan bir makine muamelesi yapmaya başlar. Hem yakınındaki insanlar hem de kendisi onun kafasındaki mükemmel resmi oluşturmaya çalışan buna mecbur edilen oyunculara dönüşürler.

Bütün bu özellikler ciddi bir karakter bozukluğu ve sevgi ilişkisi yaşamayacak bir yapıya dönüşmek anlamına gelir. Bu insanların hayatlarında, kendilerine ait olmayan ya da kendi parçaları olmayan birisine ruhsal yatırım yapamaz hale gelirler. Herkes ve kendileri giderek mükem-

mellik idealini gerçekleştirecek araçlara dönüştükleri ve eşyalaştıkları için sevmeye kapasitesi tamamen kaybedilir. Bu kişilerin sevebilmeleri mümkün değildir. Bu durumda sevginin yerini narsistik amaçlar almıştır ve hem kişinin kendisi hem de yakınındakiler yok olmaktadır.

Genel olarak kişinin gerçek anlamda bireyleşebilmesi için kendi ayaklarının üzerinde durmaya, kimseye muhtaç olmamaya ve özgür bir varlık olmaya büyük bir ihtiyaç duyması gerekir. İnsanı otonom olmaya zorlayan bu duygusal ihtiyaçların oluşması kişiyi kendisi olmaktan vazgeçmek zorunda kalacağı bir dayanışma sisteminin parçası olmaktan çıkarır. Yalancı bireyleşmede ise rekabet duyguları, başkalarından üstün olma arzuları, çevresindeki herkesi rakibi olarak görmesi ve onlarla yarış içinde olması kişiyi dayanışma içinde olmaktan uzaklaştırır. Bu rekabetçi duyguların dayanışmayı imkânsız hale getirmesi yanlış bir biçimde sanki bireyleşmeyi kolaylaştırıyormuş gibi değerlendirilmelerine yol açmıştır.

BİREYSELLEŞEMEME HALLERİ

Kişinin bireyleşebilmesi için ruhsal gelişiminin sevmeye kapasitesi oluşması aşamasına gelmesi gerekir. Bu durumda hem sağlıklı bir kendilik duygusu hem de insanlarla kalıcı sevgi ilişkileri götürmek mümkün olur. Ancak birçok insan bu düzeyde bir gelişme sağlayamaz; bu durumda ya öfke ya da korku kişinin ruhsal gerçekliği içinde daha fazla ağırlık taşır. Öfkenin ağır bastığı durumlarda haset duygusunun türevleri yalancı bireyleşmeye neden olurken korku duygusunun fazlalığı kişiyi bir dayanışma sistemine ait olmaya mecbur eder.

Bir insanın iç dünyasında korku duygusunun fazla olması ya kişilik yapısının oluşumu ile ilgilidir ya da yaşam koşulları gerçekten çok zordur ve hayatta kalabilmek ancak bir dayanışma sistemi içerisinde mümkün olmaktadır. Çocuk korkutularak ve ceza tehdidi ile büyütülüyorsa veya anne babası hayattan çok korkuyorlarsa doğal olarak ilerde korku duygusu fazla olacaktır ve dünyayı çok tehlikeli olarak algılayacaktır; çünkü hayat ona çok tehlikeli olarak tanıtılmıştır. Hayatı çok tehlikeli olarak algılayan çocuk ergenlik çağına geldiğinde de dış dünyaya yönelemeyecektir ve ailesine olan ruhsal yatırımı azalmadan sürecektir. Bu yapıdaki bir genç büyüklerinin kendisini yönetmesine ihtiyaç duyacaktır; hayatındaki evlilik, başka bir yere yerleşme gibi önemli kararları büyüklerinin iznine bağlı olarak verebilecektir. Bu yapıdaki bir insan, kendisini doğru idare edebilmek için başında bir büyüğe her zaman ihtiyaç duyacaktır. Hima-

yesi altında olduğu büyüğün doğruları ister istemez onun doğruları olacaktır. Bu durum bireyleşememe anlamına gelir. Korunma ve dayanışma ihtiyacının karşılığı özgürleşememe ve kendisi gibi olamama, kendi doğrularını oluşturmama sonucunu doğuracaktır. Korkuları fazla olan insanların aile, aşiret, cemaat gibi bir yere ait olma, ait olduğu yerin otoritesine rıza gösterme gereksinimleri fazladır. Bir yere ait olma ihtiyacının karşılanmaması büyük bir huzursuzluk, güvensizlik ve tedirginlik duygularıyla beraber hissedilen, kişinin çok da ismini koyamadığı bir korkuya, kaybolma korkusuna yol açar. Çoğu zaman bu ismi konmayan huzursuzluk baş ağrıları, yüksek tansiyon, sürekli adale ağrıları ve yorgunluk hissi ile kendini gösterir.

Bir yere ait olma gereksiniminin fazlalılığı ve dayanışma gereksiniminin yüksekliği kişiyi ait olduğu yere karşı nesnel olamaz hale getirir. Dayanışma sistemi (aile, aşiret, ulus, cemaat) çoğu zaman yüceltilir. Dış dünyadan duyulan korku ve dayanışma sistemine duyulan ihtiyaç ne kadar fazlaysa dayanışma sistemi o kadar yüceltilir. Aynı klan sistemlerinde olduğu gibi sistem içi, sistemin içindeki insanlar "iyi", sistemin dışı ve sistemin dışındaki insanlar "kötü" olarak tanımlanır. Bu durumda dayanışma sisteminin dışındaki insanlara karşı ayrımcı davranılması, onların ötekileştirilmesi ve onlara zalimlik yapılması gayet doğal olarak algılanır. Tarihteki birçok zulüm, bu dayanışma sisteminin dışındaki dünyanın kötü olarak tanımlanmasına yol açan mekanizmalar yüzünden zulüm olarak tanımlanmadan, hatta sevap olarak tanımlanarak yapılmıştır. Bir dayanışma sistemine duyulan büyük ihtiyaç kişinin kendi vicdanıyla değil gurubun vicdanıyla davranmasına yol açar.

Kişinin bireyleşememesinin kişilik oluşumu üzerinde ciddi sonuçları olur. Kişinin sevgi duygusunun hâkim olduğu bir yapılanmaya erişmesini bozar. Her şeyden önce hakikat sevgisi oluşmaz; çünkü dayanışma sistemine duyulan ihtiyaç, kişiyi her şeye kendi cemaatinin çıkarları açısından bakmaya zorlar ve bu durumda kişinin bakışı bütünüyle taraflı olacaktır. Böyle olunca cemaat ayrı bir terazide cemaat dışı başka bir terazide tartılır; nesnel gerçeklik ve hakikat arka plana atılır. Bu durum adalet ve liyakat duygusunun gelişmesini engeller. Bir insan bir göreve getirilecekse onun o görevi hak edip etmemesinden (liyakat) çok aynı cemaatten olup olmadığı önem kazanır. Bütün bu tutumlar ayrımcılığa yol açar.

Kişinin kendi vicdanı yerine ait olduğu gurubun vicdanı ile davranması, ayrımcılık, ötekileştirme gibi yolları kullanması onun sevgi duygu-

suyla yönetilme aşamasına gelmesini engeller. Bu durumda kişinin söylediği, inandığı ve yaptığının tutarlı bir hale gelebilmesi tamamen her şeye içinde bulunduğu cemaatinin gözüyle bakmasıyla, cemaatinin duygularını kendi duyguları haline dönüştürmesiyle mümkündür. Kişinin hissettikleri, duyguları, ihtiyaçları, davranışları ve vicdanıyla bir bütün haline gelmesi, kendiliğini bütünleştirebilmesi amacı terk edilmiştir. Tutarlılık ve bütünlük cemaat ile bütünleşerek sağlanacaktır. Bu durumda bireyleşme amacı ve ihtiyacı tam anlamıyla terk edilmiştir.

Bir insanın kendi duygu dünyasının yerine ait olduğu sistemin duygu dünyasını koyması onu özel hayatında sudan çıkmış balığa çevirir. Kişi özel hayatını da cemaatinin doğruları ile götürmeye çalıştığında, kendisini cemaat tarafından en uygun olduğu söylenen bir kalıba sokmaya başlar. Bu durumda kişinin kendi hakikiliği bozulur ve bir sevgi ilişkisi götüremez. Çünkü sevgi ilişkisi, insanın içinden gelenle ve hakikiliğini bozması halinde yaşanabilir. Aksi takdirde sevgi ilişkisi birbirine mükemmel bir eş olma oyununun oynandığı bir evcilik oyununa dönüşür. Bu durum, çok uzayan bütün oyunlarda olduğu gibi bir süre sonra sıkıcı olur. Bireyleşmenin sakatlandığı durumlarda kişiler, içlerinden geleni değil kendilerinden bekleneni yapmaya çalışırlar ve eşlerinden de aynı şeyi beklerler. Bu durum çoğu zaman eşler arasında örtülü bir öfkenin oluşmasına ve cinsel hayatın bitmesine veya vazifeye dönüşmesine yol açar. Aslında kişinin sevgi içeriği kaybedilmektedir.

TARİHSEL KOŞULLAR BE BİREYLEŞME

Sıklıkla kapitalist sistemin bireyleşmeyi oluşturduğu ve bireyin bir ruhsal yapı olarak kapitalist sistemin bir ürünü olduğuna dair fikirlerle karşılaşırız. Gerçekten de birey olmanın hukuki, siyasal, ekonomik, kültürel ve felsefi açımları kapitalist ekonomilere sahip Batı dünyası tarafından oluşturulmuştur. Bireyin hak ve özgürlüklerinin tartışıldığı ve geliştirildiği, bireyin yüceltildiği dünya kapitalist ekonomik sisteme sahip Batı dünyasıdır.

Dünyanın tarihsel koşulları, Batı dünyasını bireyin haklarının güçlendirilmesi ve korunmasıyla meşgul ederken Doğu dünyasını devletin güçlü olması, devletin ne pahasına olursa olsun, vatandaşlarını ezme pahasına da olsa varlığını sürdürmesinin ağırlıklı hedefi haline getirmiştir. Batı uygarlığını oluşturan toplumlar başlangıçlarından itibaren sınıflı toplumlar olmuşlardır. Batı uygarlığının yaratıcısı olan eski Yunan ve Roma top-

lumları köleci bir ekonomik sisteme sahiptiler; üretim, kölelerin emeği kullanılarak elde ediliyordu. Şehir devletlerinin kurucuları, yöneticileri ve şehirlerin özgür vatandaşları köle sahipleriydiler. Bu şehir devletlerinde, kölelerin hiç bir hakkı yoktu, köleler mal sayılıyorlardı. Böyle bir geçmişten gelerek, Batı insanı bir insanın başka birisine ait olmasını ve onun ekonomik bir aracı olarak kullanılmayı deneyimlemiştir. Bu durumda bu toplumlarda kişinin özgürleşmesi, hak ve özgürlüklerinin korunması yüksek bir ideal haline getirilmiştir. Hâlbuki Doğu toplumları, çevrelerindeki başka toplumların, klanların kendilerini yağmaya ve katliama maruz bırakmasından, onlar tarafından yok edilmekten onlarla baş edebilecek kuvvette bir silahlı güç olmayı becererek korunmaya çalışmıştır. Daha büyük istilacı güçlere karşı durabilmenin tek yolu ise birbirleri ile dayanışan klanlar ve aşiretler topluluğu olabilmekten geçmiştir. Bu topluluklar yerleşik üretim yapabilen toplumlar olmaktan çok göçebelikle geçinen çevredeki aşiretler için caydırıcı olabilecek bir silahlı gücü de barındıran aşiretlerdir. Bu toplumlar, kalıcı bir üretkenlik oluşturmaktan çok varlıklarını sürdürülebilmeye kilitlenmişlerdir. Böyle olunca Batı ve Doğu toplumları ayrı var oluş biçimleri oluşturmuştur. Batı toplumlarında özgürlük teması, Doğu toplumlarında ise birlik ve beraberlik, kardeşlik temaları, değer sisteminin merkez kavramları olmuştur.

Bütün bu tarihsel nedenlerle Doğu, her zaman Batıyla kıyaslandığında daha dayanışmacı bir dünya olmuştur. Felsefesiyle, yetiştirdiği insan tipiyle, zihniyet dünyasıyla Doğulu ile Batılı arasında bir fark olmuştur. Bu noktada kapitalizmin bireyleşmeyi kolaylaştırması hatta mecbur etmesiyle ilgili fikirlerin irdelenebilmesi için sorulması gereken sorular vardır. Birinci önemli soru "Acaba kapitalizmin özündeki pazar ekonomisi, serbest piyasa, rekabetin özendirilmesi bireyleşme için uygun koşullar oluşturur mu?" İkinci önemli soru "Acaba ekonomik gelişmenin, sosyal devletin oluşumunun bizzat kendisi bireyleşme için uygun koşulları yaratıyor olabilir mi?"

Ortamın, daha çalışkan, cesur, gerçekçi, kararlı, sabırlı ve mücadeleci olanların daha fazla kazanmasını sağlayacak şekilde oluşmasının kişileri kendilerini geliştirmeye özendireceği muhakkaktır. Serbest rekabet ve serbest ticaret, Batı toplumlarında, başlangıçta bu ortamı oluşturmuştur. Eski Sovyetler Birliğinde çalışanın da çalışmayanın da bir maaşının ve işinin olmasının toplumu tembelleğe, disiplinsizliğe ve alkole ittiğini o ülkelere giden herkes rahatlıkla görebilir.

Kapitalist sistem başlangıcında, (18 ve 19 inci yüzyıllarda) kişileri, yeterli ve girişken olmaya itmiştir. Binlerce insan daha iyi bir dünya kurabilmek için Atlantik ötesine göç etmişler, yeni bir vatan oluşturabilmek için büyük bir maceraya girişebilmişlerdir. O dönemin dünyasında yetersizler, işsiz kalmaya veya az bir gelire razı olmak zorunda kalmışlardır. Bu ortam, insanları daha girişken olmaya, daha iyi bir eğitim almaya, daha çok okumaya, çocuklarını okutabilmek için fedakârlıklar yapmaya itmiştir. Kapitalist toplumlarda oluşan dinamizm eğitimin kalitesini ve yaygınlığını arttırmış, bilim ve teknolojiye sıçramalar gerçekleştirilmiştir. Giderek çalışma hayatında kaba emeğin yerini makinelerden anlayan, onları tamir edebilen, bir sorun çıktığında onun çözümü için yaratıcı yollar bulabilen kalifiye bir emek almış ve bununla beraber Batı toplumlarının insan malzemesi de daha iyi eğitilmiş, daha disiplinli, daha iyi işbirliği yapabilen, daha iyi örgütlenebilen insanlar olarak değişmiştir.

Kapitalist sistemin gelişmeye başlamasıyla beraber insanların kendilerini geliştirmeye, kendi yeterliliklerini arttırmaya yöneldikleri, çocuklarını çevrelerine daha uyumlu olmak yerine daha başarılı olacak şekilde yetiştirmeye başladıkları açık bir şekilde görülmektedir. Bu değişim, klan örgütlenmesi gibi herkesin benzer koşullarda yaşadığı, mutlak dayanışmacı bir dünyanın sonunu getirmesi kaçınılmazdır. Bunun yerine herkesin kendi gücünü ve kabiliyetlerini geliştirmeye çalıştığı, kişinin kimseye bağımlı ve muhtaç olmak istemeyeceği kişisel gelişmeyi ve bireyleşmeyi güdüleyen bir sistem oluşacaktır.

İnsanın dış dünya ile ilişkili olan kısmındaki (bu kısma insanın kabuğu diyebiliriz) bu gelişmeler birkaç kuşak içinde yeni yetişen kuşakların daha derin katlarına inmeye başlar. Örneğin çocukları için eskiden daha koruyucu olan anneler çocuğun kendini geliştirme arzularını sevimli ve doğal bulmaya başlarlar. Daha önce ki kuşaklarda çocuğun merdivenden tek başına inmesine izin vermeyen anneler, daha yeni kuşaklarda çocuğun kendi gözetimleri altında merdivenden inmesine izin vermeye başlarlar. Toplumdaki daha koruyucu ve tutucu zihniyetin değişmesi ile birlikte, çocuğun kendisini geliştirme ve yeterliliğini arttırma çabası ebeveynlerin de hoşuna gider. Hâlbuki daha dayanışmacı ve korkuların ağır bastığı bir zihniyet dünyasında çocuğun merdivenden tek başına inmek istemesi çocuksu bir haddini bilmezlik ve şımarıklık olarak algılanır.

Yukarıda insanın dünyayı ve başka insanları sevebiliyor olmak için özgür ve otonom olmaya ihtiyacı olduğunu aksi takdirde içinin öfke ve kor-

ku dolu olacağını anlamasıyla yürüyen bireyleşme süreciyle daha çok öfke ve hasetten kaynaklanan herkesten üstün olma ihtiyacının güdülediği (yalancı) bireyleşmenin farkı üzerinde durmuştuk. Kapitalizm sadece insanları daha çalışkan ve yeterli olmaya mecbur etmez ayrıca insanları diğerlerinden daha üstün olmaya, daha harika olmaya, daha iyi bir fotoğraf olmaya, bir marka olmaya da zorlar. Kapitalizmin sadece üretme boyutu değil bir de tüketme boyutu vardır. Kapitalizm tüketme sorununu tüketmeyi bir üstünlük, bir statü haline getirerek çözmeye çalışır. Çünkü sistemin kendisini sürdürebilmesi için ürettiklerini satabiliyor olması gerekir. Aksi takdirde ekonomik kriz oluşur ve sistem çöker.

Üretici insan çalışkan, becerikli, diğer insanlarla beraber çalışabilen, onlarla işbirliği yapabilen, güvenilir, taahhütlerine sadık ve mütevazı olmak zorundadır. İsrar etmeyi sevmez, verimli olmak, yaptığı işi iyi yapmak gibi değerlere sahiptir. İyi tüketmesi istenen, sistemin işine yarayan tüketici ise başkalarından üstün olduğunu düşünen ve bu düşüncesindeki haklılığını dünyaya ispat etmeye çalışan birisidir. Kendisini çok çekici bir fotoğraf ve bir marka olarak tasarlamaya çalışır. Bu yüzden markalarla ve görünüşle çok meşguldür. Tüketmenin üstünlük olduğuna inanır ve kendisini sahip olduklarıyla gerçekleştirmeye çalışır. Bu özellikleriyle hem kendisini hem diğer insanları bir fotoğrafa, değerli olmaya çalışan bir nesneye indirger. Hayatın anlamını statüsünü yükseltmek ve başarılı olmak olarak tanımlar. Bu tüketici profili ağır narsistik özellikler gösterir ve sevgisiz bir varlıktır. İnsanın bütün varoluşunu bir tane olmak, biricik olmak, en üstün olmak gibi narsistik gereksinimlerinin üzerine kurması onun giderek kendisini nesneleştirmesine ve insanlığını yok ederek kendisinin yok olmasına yol açar. Bu yüzden bugün narsistik bozukluklar Batı uygarlığının ürettiği toplumsal bir felaket haline gelmiştir.

Kapitalist sistemin kendisini sürdürebilmek için giderek ağır kişilik bozuklukları yarattığı son derece aşikârdır. Sistemin üretme gereksinimi ya otomatik üretim tezgâhlarına ya da gelişmekte olan ülkelere ve Doğuya (Çin, Japonya, Kore, Vietnam, Tayvan) kaydırılmış görünmektedir. Çünkü Batı uygarlığının insanı giderek üretken özelliklerini kaybederken henüz bu ülkelerin halkları üretken özellikler göstermektedirler.

Kapitalist sistemin insanın bireyleşmesine etkisi üzerine sorduğumuz soruyu o zaman şu şekilde cevaplayabiliriz: “ Kapitalist sistem, başlangıç dönemlerinde, insanların kapitalizm öncesi dayanışma sistemlerinin çökmesine yol açmıştır. İnsanların bir dayanışma sistemi içinde yer alarak ha-

yatta kalmaya çalışmak yerine kendilerini geliştirerek, yeteneklerine ve kendilerine güvenmelerinin daha doğru olduğunu savlamıştır ve bu sav, belli bir gücü olan insanlar için doğru çıkmıştır. Bu zihniyet değişikliği üretici insan olmanın bir değer olduğu tarih dönemlerinde bireyleşmeyi hızlandırmıştır. Bireyleşmenin yaygınlaşması ekonomi alanında üretimin artmasına, bilim ve teknolojide hızlı gelişmeler olmasına, siyasi planda bireyin toplumların yönetimine katılımına, siyasi partilerin ağırlığının artmasına, demokrasinin gelişmesine, kimliklere saygıya, kadın hakları ve tüm insan haklarının kabulüne yol açmıştır. Günümüzdeki kapitalizm ise artık üretim ağırlıklı bir sistem olmaktan çıkmıştır; giderek tüketim toplumlarına dönüşmüştür. Günümüzün kapitalizmi, insanların narsistik ihtiyaçlarını uyararak yapay ve ruhsuz bir varoluşu özendirilmektedir. Bu durum gerçek bireyleşmeyi engellemekte onun yerine insanların sevgisizleştiği, yalnızlaştığı, herkesin birbirinden üstün olmaya çalıştığı ve birer görüntüye dönüştüğü sahte bir bireyleşmeyi koymaktadır.”

Sorduğumuz ikinci önemli soru “Acaba ekonomik gelişmenin, sosyal devletin oluşumun bizzat kendisi bireyleşme için uygun koşulları yaratıyor olabilir mi?” idi. Gerçekten refahın ve toplumsal örgütlenme düzeyinin gelişmesi, insanların hastalıklar, yaşlılık, aç kalma, başkalarının açık şiddetine maruz kalma gibi sorunların büyük ölçüde çözülmesini sağlamıştır. Bu gelişmeler, dayanışma sistemlerine duyulan ihtiyacın azalmasına yol açmıştır. Bundan yüz yıl önce yaşlılık ve hastalık karşısındaki tek teminat çocukların ebeveynlerine sahip çıkmaları ve onlara bakmalarıydı. Böyle bir ortam da ebeveynlerin çocuklarını kendilerinde tutacak şekilde yetiştirmeleri, onları kendilerine bağlı tutmaları kaçınılmazdır. Böyle bir sistemde, anne babanın beklentilerine uygun olmak “hayırlı çocuk”, anne babadan bağımsızlaşmış, kendi hayatını kurmaya çalışanlar ise sistemin mantığı gereği “nankör” yani kötü olarak tanımlanacaklardır. Çocuğunu kendisinde tutmak isteyen ebeveynin bilinçaltı, çocuğa dış dünyayı çok tehlikeli olarak tanıtır ve çocuğu korkak yapar. Bu anlamda hayat koşullarının olumlu yönde değişmesi, sosyal devletin oluşması dayanışma sistemlerine duyulan ihtiyacı azaltarak, ebeveynlerin bilinçaltılarında çocukların özgürleştirilmesini kolaylaştırmış ve bireyleşmeyi hızlandırmıştır. Kendisi bireyleşmiş ebeveyn çocuğunu kendinde tutmaktan vazgeçer; çocuğunu hayatın altından kalkacak, kalıcı bir sevgi ilişkisi sürdürebilecek yani hayat içinde bozulmadan yaşayabilecek, ahlaklı ve vicdanlı birisi olarak yetiştirmeye çalışır. Çocuk sahibi olmak giderek bir ihtiyaç olmaktan

çıkart sevgiyle yapılı hale gelir. Bu durumda ebeveyn, insanlığın kültürel ve ahlaki birikimini çocuğuna aktararak ondan sağlıklı çocuklar yetiştiren insanlık zincirinin sürdürmesini bekler.

İkinci soruya cevabımız: “insanın daha insani bir ortamda yaşamasını sağlayan her türlü gelişmenin birey olma sürecine hizmet edeceğini kabul etmek gerekir. Kapitalizm, üretimin artmasını, bilim ve teknolojinin gelişmesini sağlayabildiği ve sosyal devlet anlayışını gerçekleştiribildiği, demokrasi kültürünün oluşmasından, insan haklarından ve özgürlüklerinden yana olduğu tarihsel dönemlerde insanın ruhen gelişmesine de katkıda bulunmuştur.”

ÜLKEMİZDEKİ DURUM

Ülkemiz de birçok aile sistemi yan yanadır ve bazen iç içedir. Toplumun özellikle kırsal alanında geleneksel dayanışma sistemini sürdürmeye çalışan aile tipi (**geleneksel aile-büyük aile**) hâkimdir. Büyük şehirlerde geleneksel dayanışma sisteminden çıkmış, karı- koca- ve çocuklar üzerine kurulan ve hayatı kendi kapasiteleri ile yaşamaya çalışan (**modern aile-çekirdek aile**) yaygındır. Büyük şehirlerde, daha Batılı bir eğitim almış genç kuşak arasında küresel kapitalist dünya ile bütünleşmiş eşlerin beraberce statülerini yükseltmeye çalıştıkları **tüketim toplumu aile sistemi** giderek yaygınlaşmaktadır. Birçok aile ise melez durumdadır. Kendi ayakları üzerinde durabildiklerinde çekirdek aile iken, bir kriz durumunda desteğe ihtiyaçları arttığında geleneksel aile sistemine kayan, gelir düzeyleri yüksekken tüketim ve statü gereksinimlerine göre yaşayan statülerini kaybettiklerinde daha birbirleriyle dayanışmaya yönelen birçok aile vardır.

Geleneksel aile sisteminde yaşlı kuşağın ağırlığı fazladır çünkü çocuklarının bir düzen kurabilmesini ve bu düzeni sürdürbilmelerini büyük ölçüde onlar sağlamışlardır ve ekonomik gücü ellerinde tutarlar. Genellikle büyükler ve evlendirdikleri çocukları birbirlerinden kopmamışlardır veya aynı evde yaşarlar ya da ayrı evlerde yaşasalar bile ekonomik alış veriş sürüyordur; bütçeler tam anlamıyla ayrılmamıştır. Erkek çocuğu anneleri ve babaları, gelinlerinden kendilerine hizmet etmelerini beklerler. Bu sistemde geleneklere uymak, ailenin doğrularına uygun yaşamak önemlidir; geleneklere uygun davranmayan, kendi doğrularına göre yaşama iddiasında olan sistem dışına atılır. Anlaşıldığı gibi bu sistem çocukların bireyleşmesini istemez, bunu bir tehlike olarak algılar; kendi geleneklerine ve doğrularına göre davranılmasını yaşanmasını bekler.

Bu sistemde yetişen gençler dış dünyadan, kendilerini doğru idare edememekten, sistemden dışlanmaktan korkacak şekilde yetiştirilirler. Bu sistemde yetişen insanlar, yeterince bireyleşmedikleri için büyük şehirlerde yaşadıklarında bir dayanışma sistemine ihtiyaç duyacaklardır. Bu dayanışma sistemi yaygın olarak akrabalıktır, bazen hemşerilik, bazen de dini bir cemaat olabilir.

Geleneksel sistemin yetiştirdiği insanların yetiştirilme tarzı olarak günümüzün dünyasının gerçeğine uygun olmamaları onları kendilerine uygun daha dayanışmacı başka bir dünya kurma mecburiyetine itmektedir. Dayanışmacı bir sistem güvenlik ihtiyacına cevap verir ama karşılığında kişinin kendi doğrularını bırakıp sistemin doğrularına göre davranılmasını bekler. Kişinin kendini idare etme deneyimine sahip olmaması onu önemli kararların verilmesi aşamalarında bir "baba"ya ihtiyaç duyar hale getirir. Bu ruhsal yapılanma kendini "baba" ya itaat etmek zorunda hisseder ve kendi doğrularını oluşturmayı engeller. Bütün bu özellikler, çocuk kalındığı anlamına gelir ve sevmekten çok ihtiyaçlı olmak sonucunu doğurur. Dayanışma sistemleri insanları çocuk bırakır ve sevme kapasitesinin oluşumunu yavaşlatarak insanların özel hayatlarını bozar. Kadınla erkek arasındaki kalıcı sevgi ilişkisi, erişkinlere özgüdür; çocuksu olup kalıcı bir aşk ilişkisi yaşayabilmek mümkün değildir.

Geleneksel aile sistemi bireyleşmeye izin vermez. Çünkü bireyleşme ile geleneksel aile sisteminin dokusu birbiriyle uyumlu değildir ve bireyleşen geleneksel sistemden kopar.

Çekirdek aile sistemi aileyi oluşturan kadınla birbirlerini sevdiklerinden emin oldukları ve kalıcı bir ilişki götürebileceklerine inandıkları için kurulur. Eşler birbirlerinden cinsel rollerine uygun sorumluluklar almalarını ve birbirlerini tamamlamalarını bekliyorlardır. Kadının kadın gibi olması erkeğin erkek gibi olması beklenir. Eşlerin amaçları birlikte bir hayat kurmak, hayatın altından birlikte kalkmaktır. Genel olarak gençler birbirlerini seçtikten sonra kızın ve erkeğin aileleri tanışır. Eşler, başlangıçta ailelerinden destek alsalar da beraber yaşayacakları hayatı kendileri finanse edeceklerdir. Çekirdek aile başlangıcından itibaren bir sevgi ilişkisi olarak kurulur ve sağlıklı ve kalıcı bir cinsel hayatı amaçlar. Bu aile sisteminde çocuklar, karı kocanın birbirlerine hissettikleri sevginin ürünüdürler ve sevgiyle büyütülürler.

Çekirdek aile daha çok erkeğin kazancı ile geçindiği için aile reisi erkektir. Ama aile reisliği otoriter bir mahiyet taşımaz, önemli kararlar birlikte alınır. Kadının da aile içinde bir iktidar alanı vardır, o alanda son söz kadına aittir. Koca, bu çerçevede içerisinde aileyi karısıyla tam bir işbirliği içerisinde yönetir. Bu sistemde kadının annelik işlevini benimsemesi beklenir; çocuklara üç yaşına gelene kadar, annenin kendisinin annelik yapabilmesi son derece önemlidir. Bu yüzden erkek dış dünyanın altından kalkmayı kendisinden bekler, eşi çocuklar yuvaya gidebilecek yaşa geldikten sonra çalışır. Erkeğin babası aileyi yönetme konusunda her hangi bir yetkiye sahip değildir; baba olarak sevilir sayılır, gerektiğinde sahip çıkar.

Çekirdek aile sisteminde erkeğin aile reisi olması ona ailenin imkânlarının dağıtılmasında öncelik vermez. Tam tersine ailede önce en küçükler, en zayıflar, en ihtiyaçlılar önceliklidir, önce onlar düşünülür, baba en büyük olduğu için imkânların dağıtılmasında en sona kalır. Çekirdek aile sistemimde baba sistemi adalet ve sevgiyle yönetebiliyorsa çocuklar sağlıklı bir biçimde ve bireyleşerek büyürler.

Çekirdek aile sistemi, tamamen kadınla erkeğin birbirine duyduğu sevgi üzerine oturduğu, beraberce aralarındaki sevgiyi üretmeye ve onlarla hayatı anlamlandırmaya çalıştığı için ruhen çok gelişmiş olmayı gerektirir. Bu sistem insanların narsistik ihtiyaçlarına değil sevgi, saygı, yakınlık, birbirinin iyiliğini isteyebilme, birbirine değer verme gibi gerçek ihtiyaçlarına yönelmiştir. Yapaylık, abartma, gösteriş, övünme, tembellik, rahatına düşkünlük, kendini beğenmişlik çekirdek aile sisteminin yürümesini imkânsız hale getirir. Bu yüzden bu sistem yoğun olarak 1950li yıllarda denenmesine rağmen, insanoğlunun sevme kapasitesi yeterli olmadığı için yürümemiştir. Ruhen yeterince gelişmemiş, sevgi kapasitesi eksik insanlar aralarındaki sevgiyi canlı tutamazlar, birbirlerine ruhsal yatırımlarını sürdürmezler ve birbirlerinden sıkılmaya başlarlar. 1950'li yılların filmlerinde hayatın kadın erkek sevgisi üzerine kurulmaya çalışıldığı, aşkın yüceltildiği net olarak görülür.

Günümüzde çekirdek aile sisteminin yerine eşlerin birbirlerini daha çok statülerini yükseltmek için bir ortaklık gibi bir araya geldiği evlilikler yaygınlaşmaktadır. Bu aile sistemine “**tüketim toplumu aile sistemi**” diyorum. Çoğu zaman bir ortaklık gibi kurulan bir sistemde, eşler arasında, birbirine ruhsal yatırım yeterince olmadığı için böyle bir sistem aile vasfına da erişmemektedir. Böyle bir sistemde çocuk, eşlerin “hiçbir şeyleri

eksik kalmasın fotoğraf tamamlansın” ihtiyacına cevap vermektedir. Çocuk, kendisine bir yatırım yapılmadığı için bakıcılara bırakılmaktadır, sıklıkla değişen birçok bakıcı arasında çocuk sahipsiz kalmaktadır; anne kendi derdinde, baba kendi derdinde olmaktadır.

Daha işlevsel olabilen tüketim toplumu aile sisteminde anne ve baba çalışmakta ve başarılarını ve sahip olduklarını arttırmaya çalışmaktadırlar. Mutlu olabilmenin sahip olduklarını arttırmaktan, istediklerini elde etmekten, statülerini yükseltmekten geçtiğine neredeyse iman etmişlerdir. Bu inanç kalıbı günümüzün küresel kapitalizminin “motto” sudur. Bütün saygı, sevgi, dürüstlük gibi değerlerin yerine geçmiştir. Böyle bir sistemin çıkarlar üzerine oturduğu ve sevgisiz bir varoluşu dayattığı açık olarak görünmektedir. Nitekim bu sistemde kadın ile erkek arasında cinsel hayat çok kısa süre içinde tükenir. İki taraf da beraber daha başarılı olacaklarına inanıyorlarsa, çıkarları örtüşüyorsa, her biri kendi işinde, kendi arkadaş çevresinde, akşamları bilgisayarlarının veya televizyonlarının başında yaşar giderler.

Böyle bir sistemde yetişen çocuklar, aslında annesiz babasızdırlar. Onların çok ağır sorunlu olmasından başka bir olasılık yoktur. Küreselleşmiş kapitalist sistem tepeden tırnağa yapaydır, bir görüntüden, bir fotoğraftan ibarettir. İnsanlar kendi gerçek ihtiyaçlarını unutup sadece narsistik ihtiyaçların peşine takıldıklarında aslında sanallaşmaya ve yok olmaya başlarlar.

Başlangıçta sadece canlı bir varlık olan insan yavrusunun hakiki bir insana dönüşmesini sadece hakiki insanlardan oluşan hakiki bir ortam sağlayabilir. Giderek dünyanın imaj ve marka dünyası haline gelmesi, insanların çıkarlarını duygularının önüne koyması ve her şeyin bu denli sanallaşması, aileyi yok ederek insan kaynağının kurumasına yol açacaktır. Ya da tüketim toplumunun insanlık için oluşturduğu tehlike kapitalist sistemin sonunu getirecektir. ▽

